

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 40 (1954)

Artikel: Per paun viarva : ina raquintaziun ord il temps dell'immigraziun vallesana
Autor: Vincenz, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882344>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 15.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Per paun e viarva

(Ina raquintaziun ord il temps dell' immigraziun vallesana)

Alfons Vincenz, Trun

In beinvegni

On Pallas, in' acla dador il vitg de Ruanas, ara il pur Gudegn siu empren èr de quest onn. Aunc renta la ruina digl unviern vid ala e culter ed ei vul bein enzaconts zuolcs avon ch' il metal tarlischi sco gl' atun, cu 'l crieu ei ius a durmir en clavau. Las mugias, disadas mo cun il benagl, s' endisan vess e nuidis al niev isegl che stenda terscham e giuv aschi da miervi e punscha las totonas pulpidas da ditschiert. Lur segls dellas varts ora resdan della premura per sefar libers dal giuv odiau. Ed igl empaladur, in stagn buob de ver dudisch unviarns, sedrova e sesprova cun forza ed inschign de tener a mistregn ils bos tgau-mogns. Las stellas suadetsch daghirontas da siu frunt laian sminar las stentas che quels zaconts paucs zuolcs han gia caschunau ad el. In' egliada de sterment d' igl èr si, ina envi viers ils auters praus semtgai per il crieu ed in schem profund exprima il fervent giavisch dil mattatsch: O fuss quella lavur tarladida finida; o fuss ei gia matg!

«Siemia buc, ti larifari!» Gudegn, in giuven sil meglier e niev cauvtg de Ruanas braunca cun ses maununs plein gnarva las crutschas dil crieu e sezachegia pir che siu frar Sep, igl empaladur.

Remarca redazionale: Questa novella ei vegnida premiada dalla Romania per la quarta megliera denter 17. Dalla jury han fatg part dus docters della filosofia e professers dil Romontsch ed in dr. della teologia.

«Damognas gnanc quellas gerlas?» sevila el grittentaus tochen sum e la misla-coller schula sur ils dies dils bos, che quels sesparunan danovamein in dretg ed in seniester augmentond las fetgas al pauper buob. Zatgei sco in mal siara la gargiatta, ed els eglis blaus sco izuns tarlischan dus larmins. Mo vesend denter la corna dellas mugias ora la mumma, che cuntscha premuradamein mirond cun egl carin sin el, svaneschan ils larmins ed ils mauns strenschan pli ferm il sughet. Ils bos renconuschan plaun a plaun la surforza dil bratsch human e secamodan.

Era Gudegn para de s' enriclar de sia patarla d' anson.

«Ho, hoi, puscha, mo pulit ensemen, mo plaunet,» giavin' ed ueglia lom la vusch vidavon tut stinschentada de gretta. Ed ei va meglier e meglier. Perfin il suleagl fa sco de segidar. Stuschond d' ina vart ils nibels mira el cun fatscha rienta ord finiastra giu sils treis dels scaldond pulitamein l'aria fina e frestga dil di permavaun.

«In paus,» ordeina Gudegn. «Ei va pulit».

Sep retegn ils bos e quels fan buca dir duas gadas. La mumma palpa giufuns il sac della schuba, sevischina al buob e porscha a lez in ur paun. Era Gudegn survegn sia buccada ch' el maguglia sesend sil criec sper mumma Mengia.

«Ei va adina, Gudegn, u bein ni mal. Co, gliez dependa savens de nus. Quel che pren ora il magnuc zachergiond, maglia quel en gretta e tgi ch'enquera la ragisch cantond, maglia quella en cuntententscha.»

«Gie, gie, mumma. Jeu sai bein quei. Mo la lavur dil pur ei dira. Nies tschespet pretenda surforza per in di saver raccoltar mo il pli necessari per viver. E sch' ins patratga ch' auters gaudan en fiastas e barlots, che cuozzan a semper, ils fretgs de nossa stentusa lavur, lu vai schi vess de schar curdar riend ils curals de suadetsch el zuolc e d' esser cuntents. Ni di, mumma, san ins numnar grazius signur quei patrun che tschetsch' il saung orasut las unglas a ses subdits? Tunschess la mesadad della dieschma buc era per envernar tuts leusi el casti undreivlamein?» Mumma Mengia surri in tec. Igl ei la canzun ch' ell' ha udiu tontas e tontas gadas de siu um per miert ed era dals auters, ina canzun che resuna schi ditg sco ils Rets ein culponts dieschmas.

«Miu bien! Gl' ei stau sin quest mund da vegl enneu aschia e vegn bein a restar taluisa tochen la fin de quel: Ils ins semnan e raccoltan, ils auters gaudan. Signurs e patrums hai aunc dau en mintg' encarden, perfin leusi en parvis. Mo di, Gudegn! Ti has passentau entgins onns el casti, bein mo sco fumegl, has viu e persequitau la veta de quei signeram. Di, plaschess quell' a ti?»

«Mai, mumma, mai less jeu returnar ensi. Mo pertgei veis pladiu mei al signur?»

«Buca bugen, miu feagl, mo crei. Las neras miserias han sfurzau leutier. Nus possedevan all' entschatta mo in pign marghel praus cheu a Pallas. Il plaun cheu era pli che miez aunc nuncultivaus. La raccolta tunscheva malgrad tuts quitaus e stentas buca per nutrir nus ed aunc ademplir la dieschma. Il bab ha dumandau il dretg d' astgar runcar gl' ulteriur ed obteniu la lubientscha cun la condiziun d' ina dubla dieschma. Mo il success ei staus ils emprems onns in bien ton meins che quei che nus spetgavan. Enstagl far raccolta pli gronda ha 'l bab stuiu unfrir sia raccolta veglia per vegnir suenter allas obligaziuns de dieschma. En sias grondas miserias ha el fatg amogna tei sco fumegl el casti per diesch onns. Il barun ha acceptau. Mo Niessegner haveva prevediu auter en sia mira. Sparius miez il temps de tiu survetsch succeda la disgrazia, ch' ha mess il bab en fossa. Quei trest schabetg raquentel lu ina sera cun buna peda. Mo ei sto eser en cuort, pertgei ei vegn il temps che ti stos enconuscher quellas caussas. Suenter sia mort possedevan nus quella stupenta acla cheu avon vos eglis. Mo las forzas de lavur muncavan.»

«Tgei duevel jeu paupra creatira pegliar a mauns. Dil tuttafatg en emperfetg sundel serendida si en la tuor, mo buca tier il barun. Jeu hai encuretge ed anflau in cor pli niebel, la signura. En schanuglias hai rugau ella d' intermediar tier il signur per tia libertad. E la buna ha tedlau ed exaudiu mei. Aunc quella sera eis ti returnaus a casa. Tgei di de fiasta quei ei stau suenter tontas uras de pitgira e tristezia. Gliez mument hai jeu puspei astgau sperar in meglier avegnir. Mira, Gudegn! Ils praus che catschan il verd primavaun, quels ein tes, quels has ti fadiau. Stattas oz mal d' haver surviu?»

«Na, gliez buc. Per quei prezi, jeu sai buc, jeu turnass forsa ensi. La lavur leusi ei pli leva. Mo quei che smacca e dola pli fetg: Mintga pass ch' ins fa leusi ei cumandaus, gie mintga sien, che surpren ins la notg ei puspei camond. Pér si leu sentan ins ch' ins ei propi subdit. — Ah tgei, igl ei vargau; per nuot eis ei buca stau. Quellas zacontas Brustgas dil lungatg jester, ch'jeu hai engulau leusi, sai forsa duvrrar pér memia bein, sch' ils jasters secasan a Sursaxa, sco ins auda oz pli recent che mai.»

«Quei ei tschontschas, tschontschas, sco adina.»

«Sche mo ei fuss. Mo las novitads arrivan directamein dil casti. Ed ussa lein schar ir vinavon. — Hi — ho.»

Mo Gudegn datga pauc pli il vau dil crieç. Per spir disa volva el quel mintga gada alla fin d' in zuolc laschond mintgaton resunar siu: Hio . . . Ses patratgs ein tut enzanu' auter. Els ein sgulai leusi sur la preit-crap, che sesaulza dretg dal flum. Sur quella serasa ina biala contrada, pastiras, alps ed uauls, tendas e tendas. E leu a Sursaxa pastgan duront il liung temps de stad ils muvels e muntaneras dils vitgs de Ruanas, Vuorscha e Danusa. Quei ei in dretg ch' els han obteniu de lur signur carschend la populaziun ed essend els aschia necessitai de runcar ils plauns tscheu giu en la val, per recaltgar sufficientamein vivonda e fretg per gl' unviern. Senza il territori de Sursaxa ei l' existenza dil pievel giu en la val periclitada.

Ed ussa? — — Dal casti vegnan las tunas ch' il barun hagi cediù Sursaxa ad jasters, a tudestgs, che stoppien vulend untgir alla miseria bandunar lur patria leuvi sper la tgina dil Rodan. Tgei in pievel en pupira endira, san ils de Ruanas bein avunda; quei ei nuot de niev per els, essend la pupira da vegl enneu signivada sut lur tetgs.

Mo ch' ils jasters vulan secasar gest cheu sin il tschespet che nutrescha mo scartamein ils indigens, gliez va pli vess de mugar. E lur patrun datga mo schi pauc ils dretgs de ses subdits? Co sa quel in summa ceder dretgs, ch' el posseda buca pli? Gl' ei nunpusseivel che Sursaxa e Ruanas gaudien las pastiras leusi communablamein.

«Nos dretgs van a smerscha», gnugna Gudegn mislond cul pugn sin la crutscha della fleua. «Nus lein defender nies sulom,

segirar nies paun de mintga di, era sch' ei drova dispetas e carplinas, gie perfin combat, sch' ei basegna.»

Suandond Gudegn tals patratgs molan e sgrezian sias misialas. E puspei sgregna la misla sur dies e costas dils bos, che sempon nuotzun de tut quei e surstattan. Fan els gie d' uriala lur tur vi e neu sco en sien, e perfin Sep ha astgau schar liber empau il sughet.

«Hooo — —! Stai!» — Gudegn lai sgular si' egliada pitgiva anen viers igl uaul, danunder il griu ei succedius. Ses mauns sesligian dellas crutschas, il crieo privaus della forza directiva sviescha, ed ils bos seretegan nuncapend quella midada anetga e smarveglian che lur pign empaladur lai tutenina schi liber frein ad els medemamein tschaghignond viers gl' uaul.

Daveras! En leu seregheglia enzatgei denter las plantas ed utschacs savischinan agl ur. Aunc eis ei nunpusseivel de tscharner clar — —, bein, stai —! In, dus, treis —. In marighel carsgauns, umens, femnas ed affons, in e scadin, cargaus cun greva purtadira, passan ord gl' uaul umbrivaun. Lur buordis crodan a tiara e sper quels ils staunchels viandonts. Ils arrivonts paran d' haver fatg in grond viadi e sepreparan de far cheu in pli liung paus.

«Smaladida razza,» squetschan las levzas de Gudegn e ses egls camegionts laian percorscher ch' igl ei maniau sincer.

«Els eis ei!»

«Tgi?» empiara Sep gnanc tschuncond egl de quels leuen.

«Hio! Vinavon!» bierla il pur. Sias tempras sescuffentan dalla gretta. Ina viulta vigurusa al crieo fa de saver alla menadira ch' ei seigi ussa finiu cun tutta cumadeivladad. Hoi, co la misla sgola, schula e conta sur dies e queissas dellas mugias irritadas. Sep dess bugen aunc in' egliada viers gl' uaul, mo ils bos spuentai caminan en tala furtina, ch' el ha de far la pial plena per mitschar de lur calzers. Vi e neu e vi e neu tut insurin va ei. Gudegn datga nuota bauns e crappas. Incontin susura la misla tras l' aria e la bucca mola smaladicziuns ed aviras, che sia mumma trembla e seturpegia de quella rabia ch' erumpa dagl intern de siu fegl. In grev suspir metscha sur las levzas schetgas e faldadas. Il proxim temps sa purtar grond embrugl, secattinem e carplinas, sche buca dapli. Ils umens rets ein buca mo triembla

che trembl' en mintga ventet, ed, ils arrivonts ein era fegls de lur muntognas ed han in tgau dir sco lezzas.

Festginond de dustar crappa e cavar giu bauns ura mumma Mengia cun fervur: «Segner Diu, Ti ch' has quitau de tuttas creatiras, dai er' a nus nies paun de mintga di e retegn Tiu maun che smanatscha castitg.»

Denton ein era ils davos dils jasters arrivai e cun els lur muntaneras biestga, cauras e nuorsas. Tgei migidas e tgei bischlem dils paupers animals, che san aunc ussa buca secumadar allas ordras de viadi. Fom ni buca fom, la stauncladad sforza els de semetter giu ell' jarva loma e fina, enstagl de schar gustar quella. Ils umens setschontschan e spergamentan mirond ensi encunter la preit crap e la teissa plaunca. Vonzei sesparta in dils auters.

«El vegn neu cheu,» balbegia Mengia anguschada. Gudegn fa sco d' haver udiu nuot. Ils bos van d' in zuolc a l' auter pli furius che mai. Sep emprova bein de retener las mugias, mo la misla davostier decida autruisa.

«Lessas mussar a nus la pli cuort' e cumadeivla send' a Sursaxa?»

In giuven, beincarschiu, cun bratscha niua e pulpida, che lai percorscher la gronda forza ch' ei en ella, stat agl ur digl uaul. Ils egls ruasseivels e tarlischonts raschunan d' in bien cor mo era d' energia ed intelligenza.

Mumma e Sep han buca capiu la viarva jastra. Els miran dumandond siu Gudegn. Lez sto haver capiu e savess rispunder, pertgei ch' el ha giu caschun d' emprender il lungatg german duront sia dimora el casti.

«Hio! Tgei mireis sin cauras alvas?» ei la risposta de quel. Ils bos, quella gada tuttina unfis dellas continuadas fridas, sesparunan anavon, derschan lur empalader, sbargattan sur quel ora e — cheu tschappa igl jester il sughet e sia immensa forza retegn la disgrazia che sepinava. Sep schlueta sperts sco in utschi ord il prighel e mira cun egliada engrazionta sin siu liberatur. Els egls de lez tarlischas in surrir empau beffiont mo era ina smarvegliada sur de quei beinvegnes, ch' ei vegnius part cheu ad el. La biala fatscha giuvenila sestgirenta. La gretta lev' en el. Sulet l' egliada carina, engrazionta dil mattet e las larmas

della mumma refusan quella anavos en siu origin. El surdat il tgamun a Sep e sevolva per returnar tier ils ses. «Gudegn, dai risposta, tschontscha,» plira la paupra femna tschentond siu maun sin bratsch al feagl e sfurzond aschia quel de s' approximar a l' auter. O gie, il cauvitg de Ruanas tschontscha; mo buc el dat risposta, l' auter.

«Danunder vegnis?» Rubiesti, supiervi, plein odi e fel vibrescha la vusch virila. Gudegn ei vilaus, vilaus dublamein per via de sia tuppa sestalliada.

Igl um ord la val dil Rodan seretegn, studegia aunc in mument, sevolv' allura e pitgiv setschappan las egliadas dils dus adversaris.

«Co els ein semeglionts in a l' auter!» vai tral tgau a Mengia.

«Jeu less buca metter pag, tgeinin gudignass en ina lutga», peisa Sep forzas e qualitäts dils dus. Dil reminent ein ils sentiments per siu frar en quei mument nuota ils megliers. Gudegn ha gie cun siu tup defar s' empudiu la tgilada d' anson.

Plaun, fetg plaun vegn la risposta dil Vallesan. Oh, ei va nuota schi tgunsch d' emblidar il beinvegni e surudir la vusch arroganta dil visavi, ch' ei plitost adattada de grittentar danovamein che de quietar.

«Dal Valleis, ord la val dil Rodan.» Quella vusch ha buca meins forza e resonanza.

«Tgei tschercheis vus cheu?»

«Nus havein bandunau nossa patria de pupira ed encuretge ed anflau ina nova a Sursaxa.»

«Sursaxa aud' al barun de Munt.»

«Nus savein quei ed essan secunvegni cun el».

«A nus ha 'l affitau tuts dretgs leusi. Daco sa 'l ceder quels oz a vus?»

«Leis buca far il survetsch tenor giavisch?»

«Mai», sesburetscha Gudegn en siu lungatg matern. Igl jester ha denton capiu e s' absenta quella gada decisivamein. Mo era Mengia ha entelgiu ch' ei setracta della via a Sursaxa e che Gudegn snega la risposta sincera. Detschartamein pren ell' a mauns ils bos e camond' a Sep: «Muossa als jasters la senda de Sursaxa.»

Sep ei fiug e flomma de saver far in survetsch al Vallesan. Cun in pèr sbargats satiu' el quel e tschontscha romontsch e spargamenta cun sia bratscha ch' ei tut en in tratsch. Tschentond cordialmein siu maun sin schuiala a Sep diregia igl jester el envi tier ils ses. Enzaconts paucs plaids e la raspada sesaulza, secarga cun lur buordis e suonda Sep, che muossa la via ad els, als rubadurs dils dretgs appartenents a Ruanas.

Denton ha mumma Mengia senza spetgar ordras de Gudegn sligiau il terscham e dau liber ils bos.

«Neu puscha, neu», carmala ella quels caminond encunter Ruanas.

Gudegn ni vesa ni senta enzatgei de quei. El sesanfl' aunc adina el medem liug e tschaghegna sutora viers gl'uaul, nua ch' ils jasters ein svani, entruidai de siu agen frar. Aunc ditg aud' ins ils grius dils pasters, il sinzur dils animals, ch' han bandunau vess e nuidis lur letg giu tscheu.

E tras il tgau dil cauvitg van grevs patratgs. Sco sia fatscha sestgirenta era si' olma. Oz ha el stuiu suttacumber agl jester. Duei quei adina esser aschia? Ha igl jester gia en si' arrivada la preferenza? — Vess ei forsa s' udiu de far compliments e grondius plaids de beinvegni als usurpaders de nos dretgs, als laders de nies paun de mintga di?

Cun tgau sbassau drezza el targlinond ses pass encunter casa. E sco in crap che croda gl' empren mo plaun e lu pli e pli dabot a tiara, festgina el de contonscher il vitg e vargar quel.

Il cauvitg de Ruanas enconuscha si' obligaziun ed ha priu ina ferma resoluziun.

Vischnaunca nocturna

Ruanas ei malruasseivels questa sera. L' escha dellas cassetas brinas berschadas dil sulegl ha nin ruaus. D' in mugrin a l' auter va la tuna: «Ils jasters ein cheu.» Bein enqual suppa de fermentins rischlesch' el parlet e bein enqual barcagl latg sesfreida. Tscheu e leu ei il fiug en furnascha stezs, muncond la vivond' ad el. Persuenter ard'el cor dils vischins in auter fiug, pli vehements e prigulus: Il fiug della resistenza.

«Ils jasters ein cheu», scutinan ils petschens strusch savend tgei quei munta. «Igl jester sto esser enzatgei sgarscheivel» manegia in botter de tschun stads, vesend il Teias ner a fagend pugn encunter Sursaxa. «Ils jasters ein cheu,» scaffrognan dunnauns e mattauns e denter lur quitaus per il futur sefultschan las marveglias: Tgisà e co e cum, ed ins sa mai.

«Ils jasters ein cheu», sesburetschan ils umens. «Engolan nos dretgs. Il tschespet che nutrescha strusch nus, duein uss aunc parter cun auters? Vul il signur dil casti pirentar ses subdits? E nus stein culs mauns en sac e mirein tier co nos vegls dretgs van a smerscha!»

«Nu' ei il Gudegn, il cauvitg?» Il Teias ner fa spitachels. El ei in glimari cun dartuglia sco clavellas e bratscha sco blocca, denton buca diltut beinvesius a Ruanas. Ins tschontscha de quei e de tschei ded el, mo senza saver zatgei positiv. Ei savess esser, ch' igl ei quei empau la suletta ierta ch' el ha de siu bab.

Negin sa nua Gudegn ei.

«Nus stuein secussegljar aunc questa sera. Ils jasters ston naven aschi dabot sco els ein vegni. Pér cu gl' uors ei signivaus en tauna vai vess de risar ora el. Mei per Gudegn e clamei ensemen ils umens. Ei fuss nuota de memia sche nies losch cauvitg sempitschass empau de quellas caussas urgentas.» Teias ei cul burriu anora.

«El sa matei aunc nuot della caussa, ei forsa gnanc anavos dalla lavur.» Ins e l' auters perstgisan Gudegn. Ils buobs stuleschan per las streglias e «cussegl, cussegl» rebatta ei da via si e giu. Buc' adumbatten fa il clom la runda. L' escha-nuegl sesiara. Sep de Crap sa ordinariamein ch' ei ha num storscher la totona per passar ord nuegl. Questa sera denton ein ses patratgs absents e pér la tumplentga encunter il palaunc regorda el dal liug maldau. Toni Barba, che savev' antruras buca con ditg slippar sia mughera, fa cuortas quella gada. «Per cass che nus rabi-tschein buca naven ils tudestgs, matei che ti vas schetga dil tut», balbegia el e lai stgisar, ch' ins sto bunamein crer ch' el vegli metter ina reserva egl iver de sia pugniera.

El tschenta la meltra sin in crap avon la baracca d' in nuegl e sbargatta cun sia comba cuorta per la via maluliva, sur crappa e lenna, giu encunter la caplutta. Toni, Toni, sche ti desses

mo in' egliada anavos vesesses ti tiu stargel a lapped il latg de tia mughera. Gl' ei buca prudent de catschar il nas memia zun anavon senz' haver caussa schubra davos.

Avon caplutta ei seradunau ver tschunconta vischins, finadin. E vi leu sut il pegn sper santeri fan ils buobs rudi entuorn Sep. Lez sto ruschanar e turnar a ruschanar co el hagi mussau la via als jasters. Tut vulan ils cumpogns saver, co els tschontschien, cons ch' ei seigi e sch' ei eri era buobs denteren, e tic e tac.

Ei fa gia de brin. Ils possessurs dellas casas vischinontas procuran per tizuns, ch' els envidan e tegnan enta maun ni ferman enzanua denter dus craps. «Silmeins ch' ins vesi sch' ils auters fan era aschi terriblas tscheras», manegia Silvius, il narr dil vitg. Davos il rudi d' umens ughegian perfin las femnas de savischinar e sche pusseivel tedlar il raschieni dils umens. Quei ei nuota ton difficultus, pertgei quels gnanc patratgan de far zatgei discus, e lur indignaziun fora vau en expressiuns pulpidas e pauc finas.

«Lein tener cussegl,» giavischan ils pli furius. «Calei cun quellas talantialas. Pertgei quei linlogn? Leis spetgar entochen ch' ils tudestgs han mussau a nus lur lungatg?»

«Il cauvitg maunca. Nus savein tonaton buca far vischnaunca senz' el,» sezachegian ils auters. Rueida, smaedicziuns, smanatschas e viriveri immens. Tgi enconuscha questa sera ils vischins de Ruanas, schiglioc aschi pacifics sco tschuts!

«Vischins», bierla Teias Ner cun vusch imposanta, che fa tremblar ils pigns. In segl, digns d' in bien catschadur sco el ei, ed el stat avon la raspada. Vessen buca tuts sperau ch' in ughegi de tschappar il tgamun, fussen els segir surstai, che gest Teias ei quel, Teias, ch' ha mai in plaid danvonz per ils auters, sil pli cu ei setracta de recaltgar in magnuc ni in paun dapli dallas masseras per sias selvaschinas.

«Vischins, nies cauvitg sefutra sco ei para de sias obligaziuns. Bien pia, sche sto in auter tener criec, sch' ins vul vegnir a frida. En assenza dil cauvitg sa mo il babun far vischnaunca. Vitus, fai pia ti' obligaziun.» Babun ei mintgamai il pli vegl en Ruanas ch' ha en tuts graus gl' emprem plaid e cussegl.

Siu uffeci eis ei era d' empalar la vischnaunca, per cass che la piazza de cauvitg fuss vacanta.

Il vegliuord cun cavels grischs e barba alva tschapetscha in pèr pass anavon e sia vusch bravamein tritta quietescha la raspada.

«Vischins. Ei par' a mi sco sche Ruanas havess piars la sauna raschun. Vossas fatschas ein faldadas e cotschnidas da gretta ed odi. Tgei irritescha vus tal' uisa? Eis ei veramein mo l' indignaziun d' esser entardi de nies patrun e surdai els mauns als rubadurs de nos dretgs artai? Fagei bein adatg, ch' ei seigi buca zatgei auter. Cartei a mi vegliuord ch' hai gia encuretgi miu plaz vi leu en santeri. Ina vacca muotia ei ina schliata latgèra e gretta in schliet cussegiader. Perquei lein refierer nossa vischnaunca entochen damaun. Lein durmir e ruassar inagada avon e ponderar seriusamein la caussa. Damaun ei segir aunc temps e vos tgaus momentan calirai, tschorventai e stunclentai dalla lavur, allura puspei frestgs e habels per discussionar e decider en quei fatg. Entochen lu ei Gudegn bein era de retuorn.»

«Questa sera vegn fatg vischnaunca. Damaun ston ils jasters ord la tiara.» Gl' ei puspei il Teias che stiga e zunghegia ed anfla suatientscha.

«Vinavon, babun. Nus lein», rispunda gl' entir marighel.

Gl' egl larmont e turbelau de Vitus enquera denter la fuola silmeins mo in che partess cun el patratg e posizun. Mo nua ch' el tscharna mo tscheras bruttas, ferm decididas. O gnanc vi leu ils vegls e versai sustegnan quel de lur posa. Cheu sestgirenta l' egliada e sia pelladira para de semplenir cun energia. El sa tgei ch' el ha de far.

«Jeu sundel buc il tgamun d' in curtaun sviau ed arvel buca la vischnaunca, e vus cheu presents, vus astgeis quei buc conform a nossa tradiziun.»

Malgrad sias fleivlas combas, nunditgond la resistenza pass' el francamein, cun tgau alzau atras il smugl. Quel e tschel ei empau surstaus della detscharta posiziun dil babun, ch' ha entochen oz aunc mai disdiu, cu ei settractava dil beinstar dils vischins. Havess el forsa tutta raschun? Survesein nus la causa memia pauc?

«Lein pia schar esser», ughegia in de seschar udir.

Il murmignem che suonda tuna in bien ton pli moderau che la rueida d' anson.

«Tgi che semn' el suffel glin
semna quel per siu vischin.
Sche ti fas de quei buc stem,
lu raccoltas mo zerclém,»

sgolatscha la vusch de Vitus aunc inagada neu de streglia sur il viriveri avon caplutta. Quei gida. Quels ch' ein davostier sevolvan per ir a casa.

«Steil!» Quei ei puspei la sgarscheivla vusch dil Teias Ner. «Nus lein mirar, sche nus astgein ni buc. Sche nos menaders bandunan nus en quei impurtont mument, stuein nus bein segidar nusezi? Ni leis vertir, ch' ils jasters restien leusi a Sursaxa, secasien leu sin ils pastgets ch' ein vos, sepatruneschien de vos dretgs ded alpegiar e de catscha? Leis secuntentar cun las pastiras cheu en la val e sminuir d' atun vies muvel per treis e quater tgaus? Leis schar artar oz ils jasters l'ierta de vos vegls e perdavonts? Ei quei gl' engraziament che vus debiteis persuenter ad els? Ils novs cussadents de Sursaxa han outra tschontscha che nus. Sche leis pia conceder, ch' els artien oz nies fatg e dettien perencunter damaun lur lungatg a nus? O, jeu sai fetg bein: Quei leis vus buc. Perquei naven culs jasters, cun la buna ni cun la mala.»

«Naven cun els.» Stermentus sco ina bova serocla quei tun tras la notg. Ed aunc ina gada: «Naven cun els!»

«Cun la buna ni cun la mala» rebatta ei in pulit mument leuvi en la preit-crap.

«Teias.»

Ord il stgir el clar dils tizuns passa Gudegn. Sia fatscha giuvenila ei stauncl' e stgira, mo sia vusch rocla ferm continuond el: «Ti vul salvar nos dretgs. Endretg aschia. Mo ti sepatruneschas de dretgs ch' ein buca tes.»

Teias ei empau en las stretgas: «Nus prendein la caussa per urgenta, ti eras negliu d' anflar ed il babun . . . .»

«Jeu sai,» interump' il cauvitg brut e cuort la stgisa. «Jeu sai. El ha gest detg a mi. Vischins, vus veis fatg entiert ad el. Ina causs' haveis emblidau egl embrugl: Buca mo nus possedein ils dretgs leusi, mobein era Vuorscha e Danusa, pia han era els

de secussegljar cun nus. Jeu hai visau cumin per damaun el plaun sut Vuorscha.»

Murtgeu eis ei. Che ni in ni l' auter veva patertgau de quei! Respect viers lur menader, che ha sco sulet pegliau il dretg cantun, signiva en lur intern. Gudegn lai la raspada stuida davos dies e sefestgina de contonscher sia schampra casetta. Arrivaus leu sefier' el stracs e staunchels en treglia. Da Ruanas a Vuorscha, da Vuorscha a Danusa e puspei anavos ei in liung e stentus viadi suenter la fadigiusa lavur quotidiana.

Mumma Mengia ha scaldau adumbatten ils fermentins. Ell'ei era stada vi avon caplutta, ha persecuitau il curriu e passau ed ina anguoscha ch' appartegn mo ad ella siar' uss il pèz.

«Gudegn, vul buca tedlar aunc questa sera quei ch' jeu hai empermess oz de raquintar.»

«Damaun forsa, mumma. Mes egls seclaudan tut de sesez.» Gl' ei veramein aschia.

Siu fladar lai sentir ch' el ei gia miez durmentaus.

«Damaun? Sche mo gl' ei buca memia tard damaun.»

La mumma streha levet cun tonta carezia e quitau sur ils cavels suentai de Gudegn ed in grond empermal per il cauvitg sefar valer en ella.

«O veglies mai emblidar il bi proverbi de tiu bab:

Saung vegl duei cussegliar,
saung giuven urregiar!»

Ina sentupada

«E mira buca memia profund els egls dellas Vallesanas, miu Gudegn.»

Reta, la spusa dil cauvitg, anfla per necessari d' aunc dar talas admoniziuns a siu bi avon che schar reiver quel dalla spunda teissa si a Sursaxa.

«Jeu mon buc a mattauns, Reta, ed in' jastra vegness er' en auter cass buc en damonda, perfin sche ses egls camegiassen aunc pir ch' ils tes.»

«Mo ins sa mai! Vus umens essas sco l' aura d' avrel ni sco nossas cauras, ch' han gia in verdin en bucca e laian tutenina

anavos quel engartond in tschancun plinenvi in puschel apparentamein pli savurus.»

«Ussa cala, Reta! Gl' ei guess buc il dretg mument per seccattinar. Stai cun Diu. Zera, sch' ei va tut bein, dundel in clom e raschunel de quei e de tschei.»

«Nuota per mal, Gudegn. Bien viadi!»

Reta tschunca buca mument siu egl carin dal cauvitg, che varga giu il vitg e semeina, passond sur il piogn, de l'otra vart dil flum della spunda si e svanescha plaunet egl uaul. Oz ha Gudegn ina gada zun negina prescha e pren quei viadi era plitost sco recreaziun.

Treis dis tgemblai cun fastedis e quitaus ein vargai. Il cumin leugiu sut Vuorscha ei stau ina radunonza ord vart burasclusa, tgei vehemenza, tgei gretta e detschartadad, semegliant a flommas seglientadas e nutridas dil favugn. Ed el, Gudegn, ha envidau quei fiug tras sia tschontscha giuvenila e malponderada. El secarteva de pér stuer destadar els cors dils vischins l' amur per la patria e la resoluziun per mantener ils dretgs artai dils babuns. Enstagl cuava gia la burnida ed ei per cuolpa de sia paterlada fugusa carschida ad in fiug ch' ha stermentau el sez. Maina vess el cartiu ch' en siu pievel cupidi tonta forza, tonta attaschadadad alla patria e ton odi e malvuglientscha. Nua pomai ha el giu il tgau exclamond: «Vischins, salveien nos dretgs, salvei nossa tschontscha sonora; nies saung per els! Carghei las armas ed avon ch' il sulegl dat la buna notg ein ils usurpaders de nos dretgs ord nossa biala val.» In bravo immens ha rebattiu senza calar leuvi en la greppa; las armas tarlischontas alzadas ell' aria e sgarscheivlas egliadas, sco quellas dil luv fomau, ein stai la risposta. Ina troppa tiers scarponts, va ei tras il tgau a Gudegn. Pilver, gl' agir cun caschun de quei cumin ei stau la secunda tuppadad. Has atgnamein piars il tgau, cauvitg, tras la vegnida dils jasters? — Tschocca grett' eis ei, nuot auter, tschocca gretta che ponderescha mai avon ch' agir. Con vers ei il proverbi dil bab per miert:

Saung vegl duei cussegljar,
saung giuven urregiar!

Co el ha seturpegiau, vesend a tarlischond larmas de dolor els egls mez tschocs dil babun Vitus; e mintga plaid de quel ei

stau ina punschida en siu cor endriclont. Aunc ussa sunan las reproschas de Vitus en sias ureglias: «Gudegn, jeu secartevel che ti hagues pli bia giudezi». — Nunditgond sia fleivla vusch e sias combas tremblontas ha el sestentau cun tutta premura de perschader ils presents. Buc ils jasters ein la cuolpa; els han obteniu ils dretgs a Sursaxa senza saver, che quels ein gia cedi a nus. Il signur dil casti fa a nus entiert emblidond empermischuns de pli baul. A quel s'aud'ei de purtar plogn e pretender megliurament.»

Rugau, giebein, rugau ha il bien vegl ses vischins de tedlar e suandar silmeins mo aunc quella gada siu cussegl.

«Vischins», — ha el aunc sfurzau ina gada sia vusch — «vischins, leis vus daventar assassins e laders? Avon lessel jeu aunc ir en fossa, less buc esser babun d' in pievel de bandits.»

Sia viarva plein cor ha perschadiu. Las armas sesbassan, las egliadas untgeschan plein turpetg. Sulet Teias ner emprova danovamein de sufflar si la burnida stizzonta. Mo Gudegn impedescha, engrazia al babun per siu prudent cussegl, seprofitond della caschun de reparar il mal prestaus avon in pign mument. La gronda raspada secalma diltut e secunvegn de tarmetter ils cauvitgs el casti per purtar plogn e s' entelgir cun il barun. —

Ed ier ein els stai si el casti, han rugau, supplicau e smantschau. Adumbatten! «Ils Vallesans ein cheu e restan cheu; secunvegni ni senschignei sco vus pudeis. Mia ei tut la val, ed jeu sai disponer lundergiu sco ei par' e plai. Ils dretgs de Sursaxa ein mai cedi a vus. Miu bab ed jeu havein cuschiu vesend vus a sepatrunar de quels. Tiara cultivada rend' a mi meglier che uaul e bostga. Dei bein adatg, cauvitgs, cun vos tgaus steis vus buns per vies pievel.» Quei ei stau la risposta dil signur supiervi, garmadi. Mo leuora en la cuort spetgava la signura, igl aunghel della val.

«Mei vusez a Sursaxa e plidei culs jasters: mussei ad els la bunaveglia de secunvegnir; manteni la pasch en nossa val, buca clamei dispetas e carplinas sin nies intschess. Sulet mo vus pitesses de quei. Purtei miu salid als de Sursaxa e schei, che jeu, la signura, giavischi ch' els seigien a vus frars.» —

Ed oz ei Gudegn sin via a Sursaxa. El porta cun el il testament de Vitus, che schai leugiu en sia treglia spetgond la da-

vosa ura. Gudegn queta che mintga stec de ses pass regordi el dellas admoniziuns dil bien vegliuord: «Jeu fidel a ti, cauvitg. Ti has empriu bia quels dis, eis semadiraus ed en tiu pèz batt' in bien cor, e quei sai jeu deplorablamein buca dir de tuts ils nos. — Tschontscha cun ils Vallesans, fai paleis ad els nos dretgs. Els vegnan bein ad esser ruschaneivels e schar perschuer de nies privilegi e ceder tschessond diltut ni silmeins in tschancun ensiviars, nua che nus fagein buca ton diever de pastiras e catscha. Mantegn quei ch' ei nies, mo lai tier ad els quei ch' ei pusseivel senza donnegiar nusezzi memia zun.»

Il vegl ha cuschiu in mument ferend si' egliada sin la sempla crusch lenn el cantun sur siu letg.

«Ed aunc enzatgei, Gudegn. Anflas ti mei freids a tiu retuorn, sch' empermetta d' adina haver en egl il bien de tes vischins, de mantener pasch e concordia el vitg ed en la val. Pli bugen purtar dublas unfrendas che viver en dispeta cul concarstgaun.»

Gudegn palandrescha plaunet ensiviars. El ha temps e drova nuota sesfar. Igl ei semussau ils davos dis, che quel ch' agescha en prescha fa schliata minestra. El vul patertgar e ponderar minuziusamein avon che seschar en raschienen culs jasters. La frestga damaun de primavera emplenida dil schuligtar dils utschals e dell' odur dellas flurs ei adattada per render in carsstgaun buns e reconcilions. Arrivaus sur la preit crap, seretegn el in mument per far in paus. Atgnamein sa 'l gnanc de tgei vart sevolver. Gl' ei buc enconuscent, nua ch' ils Vallesans ein secasai, dadens ni dador il dargun. Mo leu zanza ein els franc d'anflar, pertgei leu sesanflan bials pastgets ed emperneivels encardens, sco scaffs per baghiar vitgs ed uclivas. — Basta! — Vonzei vegn el bein a s' entuppar cun els.

Successivamein sesaulza la spunda ensi encunter ils cuolms. O gie, bialas pradas ed aclas vegn ei a dar si cheu; la tiara greva, humida ha oreifer tratsch. La lavur de runcar vegn senz' auter a sepagar. Ils vischins della val san bein avunda, tgei ch' els piardan cun Sursaxa. — Nua lein paschentar nossas muntaneras sche buc a Sursaxa, nua alpegiar la biestga duront la liunga stad, sche nossas alps van en mauns jasters! — Gudegn s' irritescha puspei ina gada. Oh, quella gretta ei mo vess

dumigneivla, quella gretta tussegada che stinschenta scadin clar patratg. Mo buca schar liber vau ad ella, seregurdar dil bab e de Vitus.

Uarda, leu sesaulza fem denter las tschemas siadora. Quei ei sil pastget grond, «la cauma» numnan ils vitgès quei fiep. Ils Vallesans ein buca tups; els san tgei cunvegn. — Stai quieta gretta; jeu viel buc esser tiu sclav!

Havend contonschiu il pastget grond, uarda Gudegn plein smarvegl sur la largia. Miez sezupaus davos in best d' in pegn brac e rasau lai el sgular si' egliada sur gl' englar contemplond il maletg che semuossa cheu ad el. Igl encarden egl uaul, antruras schi tgeus sco in santeri, buglia oz de spir veta. En crusch e traviars schaian las plontas sromadas a tiara. Umens giuvens e vegls lavuran e brahan cun resgias e sigirs, festginan veseivlamein. Srr-srrr sunan las resgias, tec-tec scadeinan las fridas, e las scalgias sgolan sin tuttas varts. Oradem il pastget en fatscha al suleagl della sera ei lenn cavegliaus sper lenn per seccar. Era leu van umens vi e neu, mesiran cun ina liunga latta, resgian e tuornan a mesirar. Dus auters aulzan la lenna preparada aschia sin schuiala e sevolvan viers la riva dil dargun. Uarda, leu han ei gia tschentau sulom per in baghetg, l' emprema casa a Sursaxa. Palaunc seplacca sin palaunc. Svelts buobs festginan mintgaga d' emplenir ora las ruosnas cun mescal, ch' auters sdrappan incontin giud la crappa vieifer. Denton sfraccan dretg e seniester ils pegns afuns; la largia s' ingrondescha; igl uaul selvadi tschessa alla forza e vigur, alla cultura.

Sisum il fiep encunter la spunda secatta in pulit grep, surdond anavon e formond aschia ina suosta naturala. Leu ardan fiugs ed enzacontas giuvnas traffican cun meltras, cups e parlets. Gudegn mira e mira. El less ch' el fuss vi leu denter ils umens, cun bratscha niua ed igl uaffen enta maun, less luvrar, runcar e selegrar cun els de quei che vegn ad esser cheu en in onn: in bi vitget eregius cun agen maun. — Vessen buc era nus saviu urbarisar quella benedida tiara, per cass ch' ei fuss leugiu en la val memia stretg in di? Pertgei ston ins clamar ils jasters? — E puspei leva la gretta en siu intern, suandond il cauvitg tals patratgs. In radi de sprezz ed odi viers quei pievel prus

vi leu sluetta ord siu egl. «Vitus, gida mei!» scutinan sias lev-
zas ed el sesforza de panzar d' auters fatgs.

Stai, tgei biala vusch feminina interrumpa la rueida della la-
vur. Ils luvriers denter roma e cuschas e blocca aulzan in amen
lur tgau encunter la cuschina, danunder il cant resuna. Gudegn
drezza nunvulend ses pass viers il grep adina sepertgirond de
bandunar gl' uaul umbrivaun. Prest catt' el d' agur la cantadura.
Migeivel e melanconic sgolatscha la viarva cantada tras il blau
e Gudegn sestenta de capir ella.

In mat banduna mumm' e prada
E tut quei, ch' ei ad el schi car.
Si' olma plira contristada
E vul egl jester emblidar:
In mal d' amur per ina flur!
Mo nina flur la foss' ornescha,
Buc ina larma vul flessiar.
Buc olma che secontristescha;
Sper fossa vul negin vegliar:
El ei satraus ed emblidaus!
In di sesarva ina fossa
En tiara jastra sper la mar;
En leu sesbassa giuvna possa,
Sesbass' e dorm' in cor amar:
El ha ruaus, ei morts, satraus.
Sche dorma, olma ton fideivla.
De Diu ein tschiel e tiar' e mar:
De Diu il mund, de Diu las steilas.
En siu schurmetg pos emblidar
Tiu mal d' amur per ina flur.

Finida la canzun scadeinan ils umens las sigirs pli ferm che
mai sco per supprimer il mal d' amur per ina flur, il mal d' en-
carschadetgna per lur patria. Els audan buca la canzun per
l' emprema gada, o na, ell' ei vegnida cantada ad els en tgina,
ad els ed a lur perdavonts de vegl enneu. La situaziun dils Val-
lesans ha adina puspei sfurzau quel e tschel de prender comiau e
viagiar egl jester per encurir leu il paun de mintga di. E quei
ei grev, e dublamein grev perquei ch' els carezan lur patria schi
zun e retuornan tonaton mai pli.

Observond la cantadura igl jester quescha ella schenada. Eis ei las flommas che cotschneschan sias vestas berschadas dil sulegl, ni eis ei la sentupad' anetga cun in jester? Spert decida pren la giuvna in cup, empleina quel cun latg ord ina meltra e porsch' a Gudegn: «In beinvegni en canossa. Buca surstei; nus essan pér da cuort arrivai cheu en nossa patria nova e stuein pil mument aunc secuntentar cun tetgs sco la natira porscha. Mo il latg ei buns e frestgs.»

Gudegn targlina de retscheiver il cup e mira els egls alla matta. Las eglidas s' entaupan ed untgeschan sco sch' ei vessen traplau in' en l' altra zatgei nunlubiu. La situaziun ei empau penibla.

«Jeu hai encuretge l' utschala che conta aschi bein,» ughigia Gudegn de rumper il glatsch sesurvend bravamein malsegir dil lungatg jester. «Utschala? Jeu hai guess buc udiu utschals a cantond oz», sesmarveglia la giuvna naïvamein.

«Gliez crei jeu bugen; cu vus canteis ston bein ils megliers cantadurs de nos uauls quescher e tedlar.» Gudegn auda sesez mo sco en siemi e smarveglia buca mal de sia tschontscha loma. Il parter ora laudavaglias ei schiglioc buca sia disa, ed oz tantienta maniera e quei aunc visavi a quels ch' el odiescha de tut cor. Insumma sent' el in latsch a strenschend siu pèz, vul sefar libers de quel e giavisch' el medem mument, d' a semper esser ligiaus de quel. Gudegn, tgei eis ei cun tei?

La Vallesana capescha uss e sias vestas brischan pir che mai. Pli ch' ina e duas gadas ha ella raccoltau laud cun sias canzuns ed adina acceptau quel riend. Mo curios, il laud digl jester legra ella tut aparti. Ei va vess d' anflar ina rispost' alla tschontscha loma, ina viarcla ch' offendi buc, mo che ditgi era buca memia bia.

«Ah, schia, quei manieis. Gl' ei mo stau in segn per nos umens, che la tschavera seigi prest restiada. Mo mirei, ils mat-tatschs fan buca clamar duas gadas.»

Daveras, ils buobs festginan de purtar il davos buordi mes-cal vi sper casa. Era ils umens mettan d' ina vart ils uaffens, van aunc in tec a tappignond entuorn, per mirar co la lavur mondi vinavon e savischinan allur' alla cuschina.

Il cauvitg de Ruanas ei empau en embrugl. Duei el untgir d'ina vart entochen ch' ils jasters ein alla fin cun la tschavera, ni astga el restar? La giuvn' ei seviulta viers la fueina e fa gnanc stem dad el pli. Vegls e giuvens prendan zanza ord ina ruosna el grep in cup e sefieran stuncentai en sè sin la crappa tschentad' en rudi entuorn in pli grond, che survescha pli probabel per meisa.

Els han bein traplau igl jester ed entgins salidan era quel cun in lev sbassar dil tgau, mo fan per gl' auter sco sch' ei se-capess de sesez, ch' el ei cheu.

Quater giuvnas beincarschidas fan la runda ed empleinan a mintgin siu cup cun latg. S' approximond ad in dils giuvens scutina la cantadura zatgei a quel. Lez dat in' egliada giun plaun, leva si e tschenta siu crap in stel plinenvi ed en piazza de quel in auter e savischina a Gudegn: «Ils Vallesans beneventan igl jester ed envidan el alla tschavera.»

Gudegn giavischa de saver sfundrar ni silmeins d'esser lunsch naven de cheu. Igl um leu ha avon entgins dis supplicau el leugiu on Pallas de mussar agli la via de Sursaxa. Il Vallesan ha era enconuschiu siu visavi e seretegn in amen amiez sia tschontscha; sia fatscha sestgirenta e sia bucca vul gia sburbatar tut enzatgei auter ch' in' invitaziun cordiala. Mo gl' ei prest vargau e cun surrir malign e curteseivel scutina el: «Amitg, il Vallesan fa oz vendetga. Neu e sesa cun mei a meisa.»

Gudegn sa nuota co rispunder a tonta curtesia. El vul refusar la purschida engraziand, mo vesa sur la schuiala de l' auter ora ils eglis della Vallesana e secrei de leger en quella tarlischur ina supplica e dat suenter al sforz dil maun viril, che braunca siu bratsch dirigend el viers la mesada. Svelta sco ina furmicla fultscha la giuvna en maun a Gudegn in cup plein latg e siu vischin la buccada carn. Il cauvitg sto quasi nunvulend prender part dil past.

Ils cups sesvidan, s' empleinan e sesvidan puspei. Ils luvrers fruschan cuntents lur barbas ed entgins sesaulzan ed encueran in plaz adattau per far in cupid. Ils biars denton han sco ei para marveglias, tgei gl' jester ha de ruschanar.

Gudegn senuspescha d'entscheiver in raschieni. Quei ch' el vess de dir, vul en quei mument buca sur las levzas. Sch' el vess

retschiert in meins cordial beinvegni, ughiass el bein de rumper il glatsch. En quei cass cheu va ei encunter siu sentir d'urdir gl'emprem latsch de malperinadad. Mo per dir enzatgei empiara el siu vischin:

«Ti eis cauvitg?»

«Jeu sun Hannes, mo buca cauvitg. Gliez ei miu bab, che sesanfla en quei mument dador il dargun cun la secunda partiziun. Nus baghiein ad interim dus uclauns; pli tard sperein ch'enqualin sespatetschi pli ordlunder per runcar vinavon, sco ei fa basegns.»

«Vus essas biars?»

«Ver quendischi famiglias ed enzacontas persunas persulas.»

«Tgei ni tgi ha sfurzau vus de bandunar vossa patria?» Gudegn secotschescha. El senta bein avunda, gl'ei ina damonda tuppa.

«Buca per plascher, amitg; quei pos ti crer.» Il cauvitg de Ruanas seresenta in techet d'esser numnaus amitg de l'auter. Tgei schessen ei leugiu udend de quei de lur cauvitg?

Denton raschuna Hannes della patria leuvi en la val dil Rodan, dellas plauncas teissas, dils praus secs e maghers, dellas casas brinas adina el prighel de boas e lavinas, de gronda miseria e pupira, ch'han sfurzau ina part dils avdents d'encurir in tschespet pli engrazieivels de cultivar e che nutreschi in pievel luvrus. Prendend ina boffa tratsch si da plaun continuescha el:

«Jeu crei d'haver anflau quei che nus giavischavan. Cheu ei bien terren, cheu vegn mai a muncar zatgei de num plievgia. Ina raccolta sa strusch fallir. Dapertut sgarguglian en abandonza fontaunas claras. Negliu smanatschan boas e lavinas, silmeins aschi lunsch entuorn sco nus vein observau. Nus savein mo esser engrazieivels a vies barun ch'ha giavinau nus neu cheu.»

«E cheutras fatg entiert a nus, ses subdits.» Gudegn fa tut sforz per secalmar. Ussa sto el mussar ch'el seigi cauvitg a Ruanas, uss ha ei num batter per lur dretgs ch'il barun ha vendiu.

«Vallesans! Jeu sun cauvitg dils mes. Gest per discuorer de nos dretgs sundel cheu oz. Mia sentupada cun vus ei buca casuala, mobein encuretga. Nossa stretga val ha a siu temps fur-

niu fretg avunda per ils paucs avdents de lezzas uras. Mo era nossa populaziun ei carschida e serasada. Sco vus havein era nus stuiu encurir fontaunas novas per exister ed anflau quellas cheu a Sursaxa, il dretg de paschentar e de catscha. Gl' ei buca la verdad, quei ch' il barun less schar crer. Da ses antenats han nos vegls affitau quels dretgs per veta duronta. Il dretg de catscha ei insumma il sulet che nus possedein, demai ch' il signur pretenda gl' intschess de catscha leugiu per siu diever.»

Gudegn ei fiug e flomma e sto far bein adatg de buca puspei schar liber vau a ses sentiments sco dalla radunonza.

«Vus essas paucs. Setergei pia anenasi; leu ei aunc territori sufficient e la cultira buca meins fritgeivla che cheu.»

«Gl' ei ver, la contrad' ei vasta. Mo nies quitau survarga il di ded oz. Ei vegn il temps che nos vegnentsuenter ein cuntenents de saver sederasar sco 'i par' e plai. Miu amitg della Rezia, tia proposiziun vegn strusch ad anflar ureglias aviartas tier ils nos. En in grau selubeschel de dar a ti speronza e ti astgas fidar a mes plaid. Mira! Vus paschenteis vossas muntaneras mo il temps de stad cheu a Sursaxa. Nus denton basignein cheu giubass pastiras permavaunas; il temps de fenar mein nus cun nos muvels els aults. Nus seneziein pia dellas medemas gudidias, nus la primavera e vus la stad. Ina sliigiaziun pusseivla vessen nus gia anflau, ni buc. Cun empau, empau bunaveglia de mintga vart savein secunvegnir per cuntentientscha d' omisduas parts. — Secapescha che mintga plaid de mia tschontscha ei mo miu agen patratg e buca empermischuns che ligiassen nus. Sulet la radunonza de vischins sa decider e plenipotenziar in ni l' auter de contrahar en quei fatg impurtont. Per uonn scadin cass saveis vus aunc far diever sco antruras de Sursaxa cun far in tec adatg de nos èrs, che nus semnein en cuort. Dai neu tiu maun, amitg, sco enzenna, che Ruanas e Sursaxa veglien sespruar de viver en cordiala concordanza fraterna. Il pievel della Rezia e nus Vallesans essan omisduas pievels muntagnards e semegliein en nies far e demanar.»

Gudegn targlina. Gl' ei nuota schi lev de decider, tgei mesiras ein de prender e de spertamein ponderar, con lunsch ins astga dar suenter ed agir libramein senza nuscher als interess dils vischins. Sche mo Vitus fuss cheu! La proposiziun dil Val-

lesan ei nuota de refusar. Silmeins per uonn dat ei buca carplinas e denton vesan ins lu aunc. Ei sedi gie: Il temps ei il meglier mediatur. — Il maun astgel senz' auter porscher a quei um. Gliez liga nus vid nuot ed ei mo in gèst de beinvulientscha. — Plein speranza e legria, de saver purtar als ses novas cunteivlas, siar' el la braunca digl jester: «Valleis e Rezia siaran ina ligia amicabla, amitg.»

Srrr . . . . . In griu met dils umens, in griu anguschus d'ina femna, in schem. — Egls surpri de sgarschur miran sin Gudegn, che sfracc' afuns. Ord siu pèz cuchegia aunc tremblond l'ala d' in paliet.

«Al vendider e sfarlatader de nos dretgs», resuna ina vusch selvadia neuagiu dal grep.

Ina tresta notg

A Ruanas spetgan ei vess il retuorn de Gudegn. Perfin de Vuorscha e Danusa ein zaconts curriers presents e duein aunc questa sera purtar las bunas ni schliatas novas a casa. Mo Gudegn lai spitgar. Ei fa gia pulitamein brin ed ins entscheiva a far patratgs. Las molas mulin dellas femnas scutinan gia de tuttas pusseivlas caussas, che savessien esser capitadas a Gudegn. Tgi tschontscha d' ir ad encurir el, tgi manegia de spitgar giu in' uriala. Spir tgisàs, marveglias e malpazienzia.

Mo tgi sbargata cun tanienta prescha de vitg si? Ei quei finalmein il desiderau? — «Il Teias Ner! El vegn matei della catscha», decidan ils buobs cun lur egliadas sco sprers.

«Has buc engartau Gudegn enzanua?» empiara in e scadin ch' el entaupa.

«Seradunei en tegia dil babun. Jeu hai de ruschanar in trest cass.» Teias camina vinavon ed ils auters suenter sco d' esser persequitai dil ner sez.

Vitus, il babun, schai en sia treglia, che sesanfla en la suletta stanza giubass de sia casetta. El cantun dretg digl esch arda bein in fiughet en furnascha; quel sclarescha tonaton mo brausel il local stgir, ch' ins po strusch tscharner, nua las preits entscheivan e calan si. El cantun seniester suspira Vitus en siu

letg. Il pauper vegl sesanfla propi buca bein. Siu flad va grev, sco sche ligioms de fier tschinclassen siu pèz.

«Gelgia, jeu hai seit,» plira sia vusch brausla. Ei quei la vusch ch' ha ier e stiarsas teniu a mistregn la gretta d' in pievel ord cadeina?

Ord il stgir profund savonza ina femna, traffica enzatgei entuorn fueina e porsch' allur' in cup cun bubronda al malsaun. Mo il maun ch' ha aunc de cuort cun forza dirigiù il cuors dil criec ei oz buca buns de tener il cup, e Gelgia, la fomitgasa dil vegl persul, sto vegnir en agid.

Cheu aud' ins pass preschonts a savischinond leuora de streglia si ed in susurem de vuschs che cresch' ad in crescher. En in dai sesarv' igl esch-càsa sgargnend, e neuaden sederscha la troppa, ordavon il Teias.

«Babun, astgein nus far cussegl cheu? Jeu hai de risdar trestas caussas», ei siu salid.

«Mo sche tgei pia? Nu' ei Gudegn?» Vitus sesforza de levar en sè. El smina nuot bien.

«Leis vus far, che vus vegnies pli lunsch cun vossas tschontschas», sevila Gelgia chicherada sil pli ault. «Tgei tertgeis era de calzerar de tala maniera en combra d'in grev malsaun! Teias, ti cumpogn maldulau, va cun tia suite per tiu fatg.» Gelgia manegia da ditschiert, gnanc tgisà.

«La caussa ei zun urgenta; nus stuein haver plaid e fatg de Vitus,» rampluna Teias encurend el stgir il numnau.

«Damaun ei er' aunc in di,» sedosta Gelgia pir che mai.

«Mo Gelgia, sch' ei va buc autruisa! Damaun ei forsa memia tard. Nu' ei Gudegn,» calma Vitus sia massera.

«Gudegn ei buca d' encurir pli denter ils vivs.» Ha la vusch de Teias buca tremblau e vibrau aunc in mument el silenzi che suonda. Ni stec ni baluc! Ins cartess, che las novas de Teias hagian gnanc penetrau las ureglias dils presents. Gl' empremsun ei il flad grev de Vitus, che revegn de sia gronda sorpresa.

«Ils jasters han dau la frida mortala ad el.» Ils plaids de Teias surseglian. «Jeu sai buca ruschanar co gl' ei curriu e passau. Mond a catscha si leu el contuorn, audel vonzei in pèr grius, savischinel nunvesius al camp dils jasters, sepostel orasum in grep e vesel sut mei in marighel umens armai cun sigirs ed au-

ters uaffens en rudi entuorn in auter, che schai sternius ora giun plaun. Nuota dubi, gl' ei Gudegn. E cheu tschaffa mei la furia; jeu stendel miu artg e laschel sgular in paliet giu el smugl e semettel allura a sparuns sin via engiu, per far de saver a vus la tresta nova.»

Vitus aulza siu maun sco per slaffar Teias, ch' ei sefiers spossaus sin baun sper treglia. La brausla glisch lai nuota percorscher las tscheras dils presents. Sulet fladadas grevas perdetgan de veta. Mo la fatscha de Vitus, alva sc' in sterpin, penetrescha il stgir.

«Catschadur, ti dias buca la verdad. Ti vul schar crer . . . .» Gl' auter ei mo in raghignem. Sco miers d' ina siarp seglia Teias en pei sco' i para, per vegnir en agid al babun, che ha tutta breigia de fladar. Quei che suonda, ei la ragogna d' in moribund.

«El miera», trembla la vusch de Gelgia, e mauns de glatsch brauncan ils cors dils presents.

«Tgei fas pomai?» Toni Barba ei enconuscents per ttaglia-caultschas; mo quella gada exprima sia vusch nundescribbla sgarschur. Sia tschontscha s' interrumpa; tras siu carpun sefora metal freid ed in péz git punscha sil viv.

In lev, lev ssss . . . . e Toni quescha. — O che quei fiug vi leu sclaress mintg' encarden e tuts vesessen quei, che mes egls han vii; sche mo l'entira casetta fuss en fiug e flommas en quei mument!

Gelgia cuora neutier cun in cup aua, mo Teias dosta: Gl'ei memia tard. Nies babun ei ius a casa. Il Segner detti ad el il ruaus perpeten. Ussa essan nus privai de cauvitg e babun. Quei ei il castitg, perquei che nus vertin ils jasters sin nies tschespet.»

«De profundis clamavi a Te, Domine . . . .», entscheiva la massera sefutrone delle lamentaschuns digl um ner leu sper treglia. Ils umens barbus e per ordinari dirs sco crappa secundeschan commuentai senschanugliond. Era Toni less urar e sch' ei fuss mo per udir sia vusch, per insumma saver distinguer, sch' igl ei mo siemi ni buc. Il schabetg cheu en preschientscha de tons ei aschi nunnatural e pervers, che siu spért sa nuota tschaffar ei. El queta de stuer grir e clamar en agid tut il mund; mo in pèr egls miran sin el, in pèr egls ster-

mentus, schi nauschs, schi crudeivels, ch' els stinschentan mintga sun en siu origin.

«Vischins! Per questa sera lein schar esser gl' auter. Il Segner leusi, che pren da nus nos megliers umens, ordeina quella caussa vinavon, sco ei plai ad El. Damaun fagein nus cussegl. Toni ed jeu restein cheu e dein cavegl al necessari; vus auters purtei la dubla tresta nova als vos de casa. Suenter haver dau uorden en cavossa e nuegl returnei per urar ed implorar la patria celestiala al car defunct.»

Ils bravs vischuns consentan ed ein cuntents, che silmeins Teias ha en quei sgarscheivel mument salvau il tgau el dretg liug. Insumma, Teias ei tuttavia buca quei, ch' ins carteva. Mintgin plidava plitost pauc bien ded el, sco d' in metschafadigias. Ei era matei empau l' ierta de siu bab, ch' el stueva purtar cun sesez. De lez raschunan ils vegls aunc oz caussas ualti curiosas e grevas. El vivi aunc ussa leusi el casti serraus en la pli stgira perschun.

Ei buca Teias staus quel ch' ha survesiu ils davos dis il meglier ils schabetgs?? E Gudegn fuss buca l' unfrenda de lur agir, sch' ins vess suandau il catschadur. Ils vischins de Ruanas reconuschan questa sera d' haver fatg entiert a quel. Mo il suleagl leva damaun puspei e cu gl' ei d' eleger in cauvitg — quei ei la ferma resoluziun de finadin — san ei, tgeinina ei la persuna adattada leutier.

Laschond cursar tras lur tgaus tals patratgs, bandunan ils umens la casa en malencurada e derasan el vitg alpin gronda tristezza.

Ils dus restonts festginan de vestgir il miert. Gelgia dat neunavon igl uorden. Dus bauns vegnan postai in sper l' auter a mesa stiva. Allora aulzan ei il babun ord siu letg de mort e mettan quel en bara sils bauns. Toni ei en febra. Las caussas sgolan mo aschia ord maun ad el. El vul finir e lu svanir ord quella casa.

Ils avdents de Ruanas fan nuota spetgar ton ditg. Cu ei se-tracta de far dil bien, ein els adina d' haver e tuttavia oz, ch' il bab digl entir vitg basegna lur oraziuns. Gie, gie, cheu ein las restonzas terrestras d' in bab e leusi a Sursaxa zanza schai il tgierp freid d' in feagl de Ruanas. Tgi less smarvegliar, sche lar-

mas roclan tut insurin, perfin giud la fatscha rubigliada d'umens grischs.

Mirei gl' avantatg, ch' ils jasters han purtau a nus: mo discletg.»

Il catschadur ei era semess sin in baun sco ils auters e fuga aschia e semegliand ellas ureglias a ses vischins.

Schi stgir sco gl' ei en las olmas dil pievel de Ruanas, schi stgira ei la notg leuora. Ina dracca fa sia cuorsa sur vitg e val. Dals tetgs tschalattan las stellas, per via sgarguglian ils dutgs e tun e cametg sclareschan, ramplunan e fracassan senza cal. Ed en quei turmejl della natira sestraian dus umens vi leu en la tegia en malencurada.

«Jeu stoi, jeu astgel buca quescher.» Quei ei la vusch stegta de Toni. Da co el sesanfla tutenina sut tschiel aviert, ei ad el sez nuncapeivel. El ha mo sentiu sur sesez quels terribels eglis e sfurzaus d' in maun pussent vi e d' esch ora.

«Mo quei cheu fa quescher tei», scutina igl utschac dasperas en ravgia.

«Jeu queschel», balbegia il pauper vegliet sentend danovamein il metal git. Gl' utschac svanescha perschadius che Toni tegni tschelau siu misteri spirontamein ord tema.

Il niev cauvitg

A Sursaxa sunan denton las resgias premuradamein da clar entochen stgir e las fridas dellas sigirs rebattan schi franc e ferm sco adina. La largia egl uaul ei carschida enorm: las rasenas blocca cuvieran in pulit tschancun dil pastget e la casetta ha gia tetg. Tgi metta cuschas a mantun, tgi empluna roma, tgi dosta crappa. Amiez la largia semudregian bos cun la fleua che rumpa mo vesamein vau atras il tschespet vegl ed endiriu. Ragischs e crappa rendan la lavur fadigiusa, gie quasi nundumigneivla.

«Ils umens della val vegnan», disturba ina vusch affonila la lavur. Las resgias seferman a mesa tratga, las sigirs alzadas crodan senza frida ed ils bos seretegnan tut de sesez sentend, ch' empaladur ed arader datgan nuot ded els pli.

«Ils de Ruanas vegnan digl uaul si,» repeta il buob currend neutier e perschuadius, che buca tuts han capiu l'emprema gada la gronda novitad.

«Juissas cons; e pals e turschets e flugials portan e smeinan els vi e neu e paran d'esser snueivel vilai.»

Quel che porta la nuviala buca ton beinvegnida, ei il pasturet dils de Sursaxa. El pasculava sia muntaneretta giusum la preit crap. Udend vuschs e mirond sur il grep giu, vess siu coret ord spir tema prest calau de batter. Mo saung giuven secalma era schi spert sco el buglia. E sche sias combas han oz manizzau pli che zacu dil trutg si, ei quei buca stau mo tema, franc er' in tec quet de saver sco sulet purtar als ses talas nuvialas.

Ils Vallesans ein secapescha pauc incantai de quei disturbi. In sentiment sefa valer, che quella viseta seigi buca ton beinvulenta. Hannes fruscha culs mauns sur siu frunt calirau e suentau e mira dumandond sin ses cumpogns, che bandunan lur lavur e seradunan entuorn el.

«Tgei vulan els si cheu?» Mo in tschenta la damonda per tuts.

«Ei vegn strusch ad esser mo ina viseta per marveglias.»

«Co lein secuntener?»

«Lein sepertgirar de dispetas mo era buca emblidar: Quel che tegn la dira, arriv' a siu intent.» Quei ei il cussegl d' in vegl.

«Valdi, clom' il bab ed ils auters. Mo scomia combas. Nus decidin nuot perfetgamein entochen vies rinforz.» Aschia prendan els spertamein lur decisiun. Ed igl ei nuota memia baul.

«Vus auters, turnei a vossa lavur; jeu tschontschel persuls culs Romontschs, decida Hannes perschuadius de saver cuntentar ils arrivonts, silmeins ad interim. E detg e fatg. Scadin repren sia lavur e la melodia de quella resuna puspei sco vivon atras la selva. Mo vi leu agl ur digl uaul sefuretgan ils emprems hosps tras la roma, ordavon Teias Ner, il niev cauvitg de Ruanas.

En la miseria enconusch' ins pér ils vers amitgs, han ils de Ruanas ponderau ed elegiu il Teias enstagl de Gudegn. Er' in babun vessen els giu d' encrunar; mo per quei uffeci vegneva sulet Toni Barba sco il vegl en damonda e lez era negliu d' anflar. Pia

pil mument secuntentan ils vischins mo cun il gerau. In um drov' ei uss, che fa vinavon la caussa e mett' en uorden il grond scumbegl dils davos dis; cussegls han gie disgiu. E Teias ei veramein intenzionaus de luvrar cun tgierp ed olma per scatschar ils jasters, ch' han cun lur arrivada purtau disuorden, malaveglia e disgrazias en la tiara. El ha engirau de salvar ils dretgs de Ruanas, engirau de preservar la tschontscha schubr' e biala, intacta della viarva jastra maldulada, e per la tiarza gadá engirau revulvend ses egls ners sco cotgels, de cun la forza metter frein all' invasiun vallesana, sch' ei mondi buca cun la buna. Pei a pei eis el semess, suenter haver tarmess in currier el casti cun la nova digl assassinat de Gudegn entras ils jasters, sin via a Vuorscha e Danusa. Els vitgs vischinonts ha Teias denton buca entupau la simpatia spetgada. Leu veva l' aura gia midau bravamein. Il favugn della gretta era tschessaus considerablamein, las flommas prigulusas ton sco stizzadas, e quei tut buca senza raschun.

En emprema lingia eran ils de Vuorscha e Danusa nuota propi cuntents cun la nominaziun de Teias sco cauvitg. «Havessen ei buc anflau in meins scroc che quel leuora a Ruanas. Gl' ei matei schon grev d' encurir ord miez de diesch vagabunds il meglier.»

A Danusa er' ins aunc per auters motivs nuota pli ton scaldai de sfarlatar temps enten sedispitar culs jasters. Eran quels gie secasai anoviars, nua ch' els gudevan buca dretgs pli. Pertgei lu aunc riscar la pial per ils auters.

Medemamein Vuorscha ha viult l' egliada sur il vitg si ed anflau, che leu seschassi cun gnanc grondas breigias runcar ora pastiras gest aschi productivas, pli maneivlas e pli permavau-nas che quellas leuvi a Sursaxa. Els fan deno cun las lavurs de primavera, che fetschien prescha, e mo paucs suondan Teias a Ruanas tier la vischnaunca gronda e quels aunc plitost per spir marveglias che per auter. Gie, gie, Teias veva quintau d' esser menader d' ina pli gronda roscha oz sin quei viadi de gloria a Sursaxa.

Denton quels che suondan el, ein perschuadi della necessitad de lur operar. Senza targlinar caminan ils arrivonts dalla

largia vi. Ils emprems luvriers, als quals els savischinan, tschenta Teias la damonda: «Nua ei vies cauvitg?»

Secapescha ch' ils Vallisans capeschan buca sia patarla. Mo seigi ei, ch' els sminien il cuntegn de quella ni ch' els vulan semplamein direger ils jasters el dretg liug, els muossan cuortamein envi encunter la casa, nua che Hannes ei sepostaus. En quei mument sefa Teias en, ch' ei va nuota schi tgunsch de discuorer culs de Sursaxa, cunquei ch' ins capescha buca lur lungatg. El dat in' egliada, sco per encurir denter ses cumpogns in che fuss capavels de far il mulissier. Nuot de far. Gudegn er' il sulet che veva empau enconuschientscha dil lungatg jester. Bah, zaco vegn' ins bein a secapir ed il principal lungatg dueien tuttina turschets, flugials e pals plidar oz. Quei ei la bunaveglia dil cauvitg de Ruanas. S' approximond els a Hannes, vegn quel in pèr pass encunter ad els patarlond sia viarva, odiada dils romontschs.

«Nus pretendein che vus banduneies nies tschespet.» Ina caussa ei vera. Il Ner enconuscha ni temas, ni fetgas, ni sterment. Mo ses plaids han quella gada negin success. Igl jester surri e scrola il tgau, che duei exprimer: Jeu stun mal, mo capeschel buca tei. Teias denton crei, ch' ei seigi snegaziun de sia pretensiun, e smanatscha fagend cun siu ballester in smani, che lai nuot el stgir gl'intent de quel. Hannes capesch'era fetg bein, mo sestermenta nuotzun. El muossa sin sia bucca, fa sco de tschintschar e scrola il tgau. Aha, matei, secapescha, quei futiu lungatg jester!

Ils Vallesans laian ruassar lur uaffens pil mument e savischinan als de Ruanas, suandond la devisa: Ins sa mai, e far la segira ei meglier che stuer engaldir silsuenter. E bein enqualin ha zuppau tut dascus davos dies u sigir u pal. Dus pievels muntagnards stattan visavi in a l' auter, semesiran cun las egliadas, peisan las forzas ed anflan igl adversari digns de sesez.

Mo zatgei ei different: Il lungatg e gest quella malcapientscha ha fors' entochen uss reteniu la bova che smanatscha.

«Tgei lein star cheu ditg e semudergiar cun secapir. Allè, alzei vossas armas. Ussa lein nus mussar co il Ret protegia ses dretgs artai», bierla Teias e siu ballester pren mira encunter Hannes.

«Teias!»

In maun sforz' afuns il ballester, ina gronda postura stگیرenta la mira ed alzond Teias l' egliada stat gest quel avon el, ch' el vess encuretг il pli davos sut las steilas: G u d e g n. E tonts e tons egls miran stui sin Gudegn, in sin l'auter e puspei sin Gudegn.

«Teias, jeu retuornel a ti tiu paliet. Perduna ad el, sch' el ha falliu per in tec la nota. Denton, jeu confessel, in bien tiradur eis ti. La ladezia de miu det e miu cor calava de batter.»

Ils plaids de Gudegn vulan nuota propi penetrar las ureglias dils Romontschs. «Gie, mes vischins. En nossas retschas encuri gl' inimitg e buca tier ils jasters. Quels ein nos amitgs. Dal grep si leu ha Teias priu miu cor en mira ed igl ei buca siu meret, sch' jeu respirel aunc l' aria primavauna, mobein quel dils Vallesans, ch' han giu quitaу de mei sco d' in agen frar.»

Gudegn sesmida. Sia fatscha ei schi pallida sco la neiv leusi sin la spunda, che tschessa vess e nuidis al sulegl primavaun. El ha fidau stagn bia a sias forzas. El sudess aunc en treglia. Mo la tema per ses novs amitgs ha sfurzau el de star en pei per impedir ina pli gronda disgrazia. El enconuscha ses frars e lur gretta endridada d' in scroc.

Teias revegn de sia sorpresa. Ussa sto el aunc far il davos sforz per mitschar della perdiziun.

«Gie, miu paliet ha tucchau tei. Quei ei ver. Mo di era pergei, ti traditur. Vischins, jeu hai zuppentau la verdad a vus, sulettamen per buca macular il num d' in cauvitg de Ruanas. Mo oz stoi jeu dir: Gudegn ei in traditur. Leu dal grep hai udiu e viu co el steva per ceder dretg per dretg als jasters, co el ha vuliu vender nus, e tunschend nies miserabel cauvitg il maun al Vallesan, ha miu paliet impediу il perfetg tradiment. Sche saung duei cuorer, lu gl' empreм quel dil traditur. Mo mirei tgei pagaglia ch' el ha obteniu per nies fatg. Amitg dils laders de nos dretgs numna el oz sesez. Vischins, saveis vus vertir quei? Allè, oz fagein nus stiva schubra en canossa...»

Negin che suonda siu clom desperau. Tuts semeinan anetg viers l' extrada dil trutg ord gl' uaul. Ina cavalcada stuorna se-sparuna sur la largia neu.

Igl ei il barun e ses sbiers ed alla cua della troppa il Toni Barba, strusch buns de setener en siala. O tgei pitgiras ch' il bien vegl ha pitiu oz, stuend ascender per l' emprema gada en sia veta in cavagl. Suenter il trest evenement de lezza notg en casa dil babun ha Toni mai ruaus. Da stgir e clar persequite-schan furias el e scutinan: «Ti stos tgisar, ti stos far paleis als auters.» Mo Toni sedosta sesnuend: «Jeu astgel buc, il git stilet!» Strusch pli ponderond siu agir eis el, duront ch' ils de Ruanas fan cumin, fugius ord il vitg viers il casti, ruschanau il curriu e passau e pretendiu giusta e schurmetg. Il barun ei gia informaus tras ils Vallesans de quei ch' ei curriu e passau e prevesa immediat, quei che savess succeder en quei mument. Sco d' esser enturaus dil pli grond inimitg alarמשch' el ses guerriers, sforza perfin Toni de seser en siala, ed en desperada cavalcada va ei dalla plaunca giu, traviers la val e de l' altra spunda siadora.

«Ina gada e mai pli», suspira Toni curdond ord siala.

Barun Gieri fa buca liungas. Siu egl camegiond encuera mo in, Teias. E quel s' encorscha ch' ils arrivonts vulan nuot bien ad el e vul sbrigar ord la caniala. Mo la braunca de Hannes ha traplau il malvugliu. In segn dil barun ed il niev cauvitg de Ruanas porta cadeinas.

«Teias! Vus essas inculpai d' haver assassinau Gudegn, ni silmeins d' haver fatg l' emprova leutier, e medemamein d' esser culpents della mort dil babun Vitus.»

Quei ston ins schar, ina biala comparsa ei il signur dil casti e si' egliada grittentada caschuna a bein enqualin trembletga.

«Giufuns la pli stretga perschun dueis vus spitgar il di de vies trument. Aunc lein nus mantener giusta sin nies in-tschess.»

«Dil babun, della mort dil babun? — Gliez ei buca ver. Lez ei morts avon nos agens eglis.» Ils vischins de Ruanas san nuota capir las reproschas dil barun e seresentan.

«Bein, ver eis ei», sesburetscha Toni ussa cuntents sc' in' olma de finalmein saver risdar senza temas quei, che squitschava el tanien. «Vitus ha sco sulet de nus enconuschiu il ver senn della tschontscha de Teias ed entelgiu, tgi ch' era la cuolpa della mort de Gudegn, sco nus secartevan aunc gliez mument. Siu du-

bi malprecaut ha sfurzau Teias de far anetga fin cun sia veta, ch' era tuttina ton sco serrada giu. Jeu hai viu co la braunca dil scroc serava la gargiatta al pauper vegl, hai vuliu dustar, susentar vus, mo mai sentiù il péz git d' in stilet en las costas e sur de mei in pèr egls de demuni. Oh, la tema ei plitost adina stada mia sora.»

Ils de Ruanas sbassan il tgau ord spir snuezi e turpetg. Gie, els seturpegian d' haver suandau in bandit, mo els seturpegian era d' esser quels ch' han entiert. Sco per ingrondir lur turpetg resuna puspei la vusch imposanta dil barun:

«Vus umens de Ruanas, a vus dicteschel jeu per d' atun dieschma dubla en regurdientscha de vies sedepurtar infam.»

«Buc, signur barun, jeu roghel! Buca fagei endirar els per las ovras d' in malfitschent. Seregurdei dils petschens affons e dellas bunas mummas che stuessen engaldir cun els ensemen.»

Igl ei Gudegn che sesprova d' alzar sia vusch; mo ei va strusch pli. El ei pusaus encunter il mugrin, less setener vi da quel encurend sustegn en sia fleivlezia e croda a tiara.

«Gudegn», plira la vusch feminina e la giuvna vallesana mira cun egliada suppliconta sin siu frar. Cun agid de quel meina ella Gudegn en casa. Dal péz de quel daghira il saung. La plaga ei s' aviarta.

Ei sto esser, che quei maletg fa impressiun al barun.

«Bien pia! Per amur de quella plaga leu, vi jeu perdunar a vus. Turnei a casa e continuei vossas lavurs negligidas muort vies secuntener stupid.»

Mo era il barun e ses sbiers encueran bugen in suttetg, pergei la plievia croda da tschiel sco de derscher cun sadialas. El viriveri ed embrugl d' anson negin ch' ha fatg stem dellas stigras neblas ch' ein anetgamein sguladas suls cuolms neu, e pér ils emprems plievs dattan d' entellir, ch' ei fussi cunvegnend d' ir a suost enzanua.

Ils umens che caminan dalla senda de Sursaxa giu, datgan nuot la malaura. Ad els eis ei gest tuttina, co els arrivan a casa questa sera.

Scurlond la bera spelada sbarbutta Toni: «Sche mo ins savess cun quella plievia era lavar naven ils eveniments dils dis vargai, ch' ei fuss puspei sco antruras.» Ed ils auters dattan

bufatg consentiment sbassond lur tgaus: «Sche mo ei fuss puspei sco antruras.»

Igl urari permavaun ei vargaus dalla val giuadora e mo la natira refrestgentada plaida de siu disturbi. Barun Gieri ha gia d'uriala dau comiau als Vallesans, suenter haver cussegliau e discurriu in detg mument cun els. Era l'otra troppa dils jasters era serabitschada, denton memia tard per esser perdetga dils curios schabetgs ded oz. Aschia ston ei mo secuntentar cun la raquintaziun dils auters e cun la consolaziun, ch'ei seigi aunc iu ora tut en bein. Denton propi il schani grond han els aunc giu caschun d'admirar, numnadamein il Teias Ner. Buca che lez fussi staus d'accord d'esser la mira dellas egliadas de tons marveglius; nuota de smarvegliar sch'el emprova pli ch'ina e duas gadas de mitschar dals sbiers. Mo quels ein attents savend bein avunda tgei che suandass, percass ch'igl utschi sbrigass. Basta, ussa ein quels dil casti naven ed il Teias cun els, schizun forsa gia sfundraus ella sgarscheivla profunditad de sia futura dimora, la perschun.

Tutas bunas caussas ein treis! Quei proverbi vala, par'ei era per ils de Sursaxa. Els han numnadamein la tiarza viseta oz: Mumma Mengia e siu Sep. Secapescha che Mengia ha buc el senn de far ina viseta de cordialitad als jasters, mobein a Gudegn.

Returnond ils umens de Ruanas ed annunziand la legreibla nova, che Gudegn vivi aunc cuntrari a tuttas tschontschas, lai ella agradgiu lavur ed uaffens e camina encunter Sursaxa entrasor ugliond Sep de gie vegnir suenter zacu.

Ed ussa sesa ella en combra de Gudegn sin la spunda della treglia. Sep pren la caussa pli cumadeivel e sestiarina per liung giudem il dormitori de Gudegn vidaneu. Ils jasters traffican empau de quei e de tschei leuora entuorn casa e laian buna peda als treis de seruschanar.

Mumma Mengia raschuna e raschuna mirond baul sin in e baul sin 'l auter de ses fegls, che teidlan cun bucca e nas.

«Quei ch'jeu raquentel uss duevel jeu raquintar gia avon entgin temps a ti, Gudegn. Forsa fuss bein enqual caussa buca succedida, sche ti vesses giu enconuschientscha de quels fatgs. Tut las stentas de Teias derivan de tut enzatgei auter che dal

basegns de gidar sia patria en quei temps burasclus. La vegnida dils jasters ha casualmein purschiu la caschun per realisar ses plans infams.

Gl' ei stau dil temps ch' jeu erel aunc matta, schi giuvna sco Reta. Teias fuva de gliez temps in giuven de stupenta comparsa e nus giuvnas enconuschevan buca las vias stgiras de siu bab. Aschia eis ei capitau, che Teias ha in di de fiasta ughiau de dumandar miu maun. Bein era el entgins unviarns pli giuvens che jeu, mo sco detg in giuven d' admirar. Scadina dellas mattaus de gliez temps vess buca schau spitgar ditg il Teias sil desiderau gie e jeu medemamein buc. Seconversond cun el pli savens, hai denton anflau en el in barbar, in um senz' honor. Noss' amicezia ei spert stada sliigiada, per cletg aunc ad uras. Bein ha Teias encuretg de nuscher a mi nua ch' ei fuva pusseivel, denton empurtava quei pauc. Silsuenter hai jeu empriu d' enconuscher vies bab. Nus essan maridai e fuvan ventireivels entochen gliez trest di. Jeu vi far cuort.

En miu best purtavel jeu tei, Sep. Da quei temps traversavan biars jasters nossa val sesanflond sin via en la tiara da l' altra vart dils cuolms. In di surura arrivan las novas ch' el contuorn de Ruanas seigien dapi entgin temps ver tschun viandots spari. Bab era gliez mument cauvitg. El vegn incaricaus dal barun per miert de sut cozza fastisar empau quellas tschon-tschas. Ina sera denter stgir e clar cuora Vitus en canossa e pretenda d' haver anflau ella val de Ruanas treis baras zuppadas en in cuvel della cavorgia. Aunc quella sera ha il bab priu invista dil fatg. Naven de quei di han Vitus ed el vegliau notgs ora el contuorn dil cuvel per seperschuader, danunder quellas baras jastras arrivien. El vitg negin che saveva la minima causa de quei. Ei pudeva esser l' otgavla notg, ch' els han fatg guardia. Tras il stgir della notg tscharnan els dus utschacs a savischinond e runond enzatgei grev cun els. Arrivai da maneivel avunda dattan nos umens a dies als nunenconuschents. Co quei ei curriu e passau sai jeu buca risdar. In dils dus ei mitschhaus; l' auter ha sedustau da ditschiert, ha duvrau sias armas e catschau siu stilet el pèz al bab. Finalmein ein els denton vegni dominè al scroc. Tgei smarvegliada! El clar dil tizun envidaus en prescha enconuschan els Remus, il bab de Teias. Per buca

schar vegnir alla glisch la caussa, han els aunc quella sera runau il malfitschent si el casti e surdau quel al barun. Silsuenther ha ei giu num che Remus seigi serraus en per quei e tschei; la vera raschun leutier ha buc in intervegniu. Vitus ed il bab secartevan che Teias seigi staus il secund utschac. Denton ha quel prestau il mussament ch' el eri lezza sera a vitg tier ina matta. Il bab ha aunc liung temps suenter giu de sbatter cun sia plaga. Returnond nus ina sera dalla lavur, havein nus anflau ina tezla fermada vid igl esch-casa. Contemplond quella havein era capiu, tgei ella muntava. Cheu eis ella. Dapli gliez di portel ella cun mei. Mirei cheu: dus cors perforai de dus stilets e quei vul dir nuot auter che vendetga de saung entochen la secunda generaziun, pia il bab e ti Gudegn. Cuort suenter han ins purtau il bab morts a mi en casa, sedisgraziaus de far lenna, sco ins pretendeva. Jeu denton haiel lu saviu daco la disgrazia arrivi, hai fatg paleis als umens quei, mo buca anflau cardientscha. Sulet Vitus, che veva era survegniu la tezla de Teias ha susteniu mei e pretendiu giusta. Tut invan. Teias ha puspei saviu semussar ora per quei mument. Ed el ha spetgau ditg de continuar si' ovra infernala, spetgau cun pazienza e giu in success mai spitgau. Il paliet, ch' ha perforau tiu pèz purtava buca l' enzenna dell' amur per la patria, mobein quella della vendetga de saung. Il maun ch' ha strunglau il bien vegl Vitus, ei era staus empalaus della vendetga de saung».

Valia — Reta!

Dis ed jamnas vargan. Ils avdents de Ruanas han ton sco finiu lur lavurs de primavera. Ils èrs pruijan, ch' igl ei in bi mirar, e sche la pareta cugliuna buc, dat ei in bien onn de fretg. Quei cumblida empau il fatg che jasters ein secasai a Sursaxa e sepatroni de lur dretgs. Mo cuschentar dil tuttafatg la vusch, che plira per dretg ed ierta, quei reussescha tonaton a buc in. Vegl e giuven sentan bein avunda, che dispetas e carplinas ein aunc buc alla fin. Il svari en la moda de viver, en la veta de lavur e praus, en usits e dretgs ein memia gronds denter ils dus pievels per esser surventschius en aschi cuort temps. Cheu sto la mola dil temps aunc mular onns ed onns, avon che las nodas

malulivas seigien svanidas e l'avischinaziun dils dus pievels pusseivla. Fuss buc il signur e patrun cheu denteren, mass la caussa bein pli spert vinavon, mo franc era pli burasclus. Per uonn sai aunc vargar; in auter onn denton, cu ils pasturs rets e vallesans s'entaupan sin las pastiras leusi, eis ei strusch d'evitar ni d'ina ni da l'otra vart l'opposiziun. — Basta, tochen lu cuora aunc bia aua dal Rein giu.

Gudegn sesanfla aunc adin' a Sursaxa. Essend la plaga s'aviarta per la secunda gada, ha in combat denter vet' e mort entschiet. La raquintaziun de mumma Mengia ha era prestau il siu leutier. Dis en e dis ora renta la fin dil cauvtg de Ruanas mo vid in fleivel fil.

Valia, la giuvna vallesana, batta da di e notg nunstunclentada cun tuts pusseivels mieds encunter gl'um della faultsch. Ella sa buc e vul buca capir, ch' il tgierp aunc ier plein possa duei gia damaun smarschir en fossa. Quei astga mai esser e sch' ei fuss mo perquei ch' ella, Valia, ha serrau en siu cor amurau il giuven Ret.

Giebein! La carezia para d'haver surmuntau tuttas difficultads, il grond foss denter ils dus pievels rivals. Vegliond la matta de stgir e clar sper il plagau ei la sbrenzla d'amur s' envidada e daventada ina flomma viva e recenta. Ed en la fantasia dil giuven ha la spusa Reta battiu cun la jastra Valia, la Rezia cun il Valleis. Reta e Rezia han stuiu suttacumber e Valia ei oz regina d' in cor ret.

Oz ei dumengia. Ils Vallesans han era giu survetsch divin. Sur Vigilius, gl' augsegner de Ruanas e Vuorscha ei staus cheu. El datga nuot il rizraz. El enconuscha siu duer ed il plaid de Diu sauda de perdegar a tuts quels che basegnan el. Renfatschond sia muntanera ad el de fraternisar culs jasters, ha el semplamein refusau lur remarclas cun la ponderaziun, che tuts cars-tgauns sil mund seigien frars e fegls d' in Bab perpeten.

Il splendid suleagl de primavera giavina ils humans viador en la natira flurenta. Ils avdonts de Sursaxa van per las sendas de lur uauls entuorn, contemplond lur nova patria e fagend plans. Cheu dat cul temps ina biala acla, cheu stat era in vitget fetg bein. Ils buobs han marveglias, tgei che fuss de cattar leusi els aults. Aschia resta Valia persula anavos per tener cumpignia

a Gudegn e quei ei il sulet ch' ell' ha desiderau duront l' entira jamna.

«Valia, jeu stoi prender comiau,» entscheiva Gudegn che se sa en tegia sin baun visavi la matta. Aunc adina ei il local mobiliaus mo cun las pli necessarias caussas, ina gronda meisa maldulada ed in pèr bauns ed ina treglia, lavur ual aschi ruha sco la meisa.

«Jeu secreigel de posseder uss las forzas necessarias per far il pign viadi entochen Ruanas.»

«Laias encrescher schizun per quels leugiu?» Quella risposta de Valia tuna plitost sco ina reproscha. Ei par' ad ella sco de vegnir destadada ord in siemi. Alla separaziun che stuev' arrivar in di, ha ella mai patertgau, mai vuliu patertgar.

«Schar encrescher, gliez buc. Mo la lavur spetga; era haiel gudiu bien a ditg vossa hospitaliad e magliu vies paun.»

«Eis ei mo gliez, Gudegn? Lu lein schar esser quellas tschontschas. Cheu tier nus eis ti beinvesius; giu a Ruanas ei quei forsa strusch il cass pli.»

«Zacu, u baul ni tard, stuein nus tuttina sesparter; pertgei lu buc uss, entochen ch' ei va pli lev?»

«Va pli lev? Lev vegn ei mai ad esser de sesparter, ni oz, ni damaun. Denton jeu vivel della speronza d' in di s' entupar cun tei per adina.»

Quels plaids de Valia muntan per Gudegn in tec ina fataliad. Aunc mai ha el drizzau alla matta expressiuns appartenentas ad ina maridaglia. Mintga gada, vulend el risdar de quei, reteneva in curios sentiment el, in sentiment, ch' ei seigi buca endretg aschia e che quei seigi aunc pli tard baul avunda. Era de sia spusa Reta ha Gudegn mai tratg flad. Valia denton ha encurschiu gia daditg, che Gudegn ei gia ligiaus, mo con fermes quels ligioms ein, vul ella gnanc saver. Sia tschontscha d' anson ei buca mo ina sviada dil patratg, anzi in rampin per menar il raschieni sil dretg mulin; ella spetga aunc adina la risposta dil mat e s' irritescha da curascha s' entardond quella bravamein. Gudegn vuless untgir ina risposta decisiva.

«Jeu tuornel secapescha mintgaton per far viseta.»

El ei cuntents sco buca savens, che vuschs selaian udir en quei mument avon casa. Mo curios, ei sto esser jasters; quei ei buca la viarva vallesana.

Mumma Mengia e Reta han seprofitau della dumengia per far viseta a Gudegn. Antruras vegneva Mengia retscharta cun tutta cordialitad de Valia. Oz denton ei il tun della Vallesana meins curteseivels. Eis ei il disturbi dell'ura tgeua che vilenta ella, ni forse l'otra leu, la giuvna della Rezia. Gudegn sesmida entrond las duas femnas. Pervia de sia mumma stuess quei buc esser! Sempo forse la spusa Reta sia malruasseivladad? Il cor della Vallesana fa segls ed ei semptgaus per in combat per salvar il carezau.

«Nus stuein tuttina mirar, sche ti has insumma el senn de secasar per adina culs jasters, Gudegn». La mumma di bein quels plaids cun fatscha rienta, mo il tun procurescha ch'ei seigi buca mo spass. Ella ha cun caschun de sias davosas visetas sefatg en, tgei fina teila vegn tessida empau alla gada a Sursaxa. Gest quei vul ella impedir e far fin oz all'amicezia de siu feigl cun ina jastra. Era Reta ei oz buca mo per passatemp cheu.

«Gl'ei forse bien, sche ti vegnas cun mei», haveva Mengia manegiau leugiu a Ruanas senza ulteriur sclariment. Secapescha ch'ella ha buca schau dir duas gadas. Mo il beinvegni de Gudegn ei tuttavia buca cuntenteivels. Ina sulett'egliada sin ils dus cussadents della camona di avunda e Reta senta con danvonz ch'ella ei cheu.

«Jeu vegnel, mumma; jeu vegnel schi spert sco mias forzas lubeschan. La plaga migliura schi sgarscheivel plaun. Gie — las lavurs matei che spetgan ed il matg varga era sco unviern e primavera.»

Quella stgisa della plaga ei ina pintga manzegna. Gudegn sa bein avunda, ch'el fuss stgis de far gia uss il viadi a casa.

Valia sefa bein en, ch'ei sudess de s'absentar e schar ils treis persuls; mo ella ha era gia entelgiu la raschun ch'ha cumpignau las duas femnas a Sursaxa, numnadamein d'entruidar engiu a casa igl um de siu cor.

Cun la viarcla de stuer preparar la tschavera sabsenta ella tuttina vonzei, schebein vess e nuidis. Ils treis restonts raschunan in'uriala de quei e de tschei, dils buns aspects per in onn

de fretg, dellas lavurs e dils de casa. Ins hagi era nuota el senn de metter in niev cauvitg giu a Ruanas. Ins spetgi sin Gudegn. — Basta, ei para tut d'esser en uorden sco avon l'arrivada dils jasters. Per in mument va era la mumma giuadora, laschond crer de surdar a Valia ina pintga renconuschientscha per ses buns survetschs. E gest quei ei il mument che Gudegn less evitar.

Ni stec, ni balluc! Il mat mira pitgiv giun plaun sco sch' el patertgass la pli impurtonta caussa dil mund e Reta contempla sia fatscha encurend de leger en quella quei che Gudegn vul zup-pentar e quei che fagess mal ad ella d' udir. Ella queta de stuer entscheiver il raschieni, mo fetgas siaran ad ella il pèz.

«Gudegn!»

Ni sun ni risposta! La fatscha feminina sesmida. Reta leva si e va dad esch ora, seferma aunc ina gada sin la sava de quel, secartend che la risposta vegni forsa aunc ad uras. Rugar, na, rugar, gliez fa ella buc.

Ha! Co la fatscha della Vallesana sesclarescha, vesend l' altra a bandunond schi anetg la casetta e si' egliada sieta radis de vanagloria e victoria purschend ella all' adversaria in cup bubronda. Mo mumma Mengia ei buca dil medem meini. Siu pass decisiv semeina d' esch en e quella gada ha Gudegn strusch outras letgas che dar risposta.

«Miu fegl! Jeu camondel buc a ti de vegnir cun nus. Ti sas far sco ei plai a ti il meglier. Mo enzaconts plaids lubeschas ti aunc a tia mumma. Seregordas buca pli dil di che ti has smuldiu ils jasters leugiu sin nies èr? Tgi ha fatg oz pli grond patg cun els che Ti? Ti eis vegnius a Sursaxa per defender tia patria e tes dretgs sco quels de tuts ils nos. Oz eis ti sil precint de piarder tut quei. Vala tia patria buca ton a ti sco ina femna jastra? Has buca ti tschintscharlau en radunonza de sepertgirar ch' ils jasters laschien buc in di artar nus lur viarva? Oz eis ti gl' emprem che vulas trer neutier quei cass pils cavels cun semaridar cun in' jastra. Mi di, tgei lungatg dueien vos affons plidar. Romontsch ni Tudestg? Vus umens selamenteis, che nies barun seigi in um senza fei e verdad. Mo ti Gudegn has rut la pli sontg' empermischun ch'in um sa far, l'empermischun de spusalezi. Il Teias Ner ha numnau tei in traditur; ti eis serehabilitaus de

quella zanur. Oz di denton tia mumma a ti: Ti eis in! Giebein ti vul tradir tes vischins che speran de tei la sligiazion dil conflict denter els ed ils jasters; ti vul tradir l' ierta de tiu bab e la viarva de tes babuns. — Sur mia sava passa buca sco apostat. Tuornas ti in di e sas annunziar d'esser puspei il nies cun cor ed olma, lu numnel jeu puspei tei miu feagl. Al cauvitg, ch' ha emblidau sias obligaziuns e siu duer a sia patria e sia viarva sco era visavi ses perdavonts, stat miu esch serraus.»

In sbat, ina stremblida della tegia e Gudegn ei persuls.

Videm la cauma svanescha Reta egl uaul. Eis ei mo quets, ni bragia ella veramein. Ei sto esser, pertgei il maun fruscha pli ch' ina e duas gadas cul scussal sur ils egl. Medemamein Mengia batta cun las larms surpassond cun pass stateivel la largia. Mumma, spusa e Rezia bragian per in feagl piars.

Il feagl piars mira aunc adina surstaus encunter gl' esch che sia mumma ha sbattiu cun tonta maiestad. Quei sbat ei stau per el ina frida, in stausch pli lunsch della patria, in pass pli datter digl jester. Cun quei sbat ein las portas de sia patria e sia casa paterna sesaradas. In mal, ina dolur, in' immensa encarschadetgna signivesch' el cor dil pauper sviau. Ses patratgs sgolan, sepeglian, sescumbeglian e seconfusan. Ord tut igl embrugl de sia fantasia sesclarescha ina suletta resoluziun: Bien pia! Sche sai jeu viver senza vus, senza la patria, sco jester denter jasters!

Gl' esch, ch' ins vess cartiu, ch' el seigi tras il sbat furius d' anson serraus per en perpeten, sesarva bufatg, bufatg e dus egl flammegionts de legria, levzas berschontas, ch' empermettan tuts deletgs mo pusseivels sin quest mund, sevischinan alla fatscha stgira, disfigurada della gretta. In bratsch carsinont, tras il qual il saung bugliend muort spir amur cuora furius sco aunc mai, sforza il tgau ret de puser encunter il sein vallesan.

«Han ei fatg mal a ti, miu car? Emblida quei, patratga de tia Valia. Miu cor porschel oz a ti, miu cor ed ina patria. — Risponda, carissim! . . . Ni, han ei gia scarpau ord tiu cor l' amur per la paupra jastra amurada? — Gudegn, jeu sun cheu e sun tia cun tgierp e saung, tia cu e co ti vul . . . !»

Il ligiom sec d' ina mona drova mo in fleivel stratg ed el ei empaglia. Ils latschs che ligian Gudegn vid ils jasters ein

era buca de fier. In bratsch pussent stauscha la Vallesana carezonta d'ina vart. «Reta ha buca rugau; quella cheu sefier' a mi en bratsch.» Quei ei il fleivel stratg che siglienta tuts latschs jasters entuorn Gudegn. La viarva de Valia tuna oz aschi . . . aschi jester:

La viarva jastr' ei viary' amara
che sforza il Romontsch en bara.

«Dieus paghi, Valia per tiu grond agid. Jeu sai buca pagar quel cun mi' amur. Perduna miu secuntener e mia tschocca se-trumpada. Jeu sun in Ret e sai viver mo en cuminonza cun ils mes.»

Gl'esch casa gnanc sesiara quella gada e Gudegn cuora, sgola sur la senda tras gl'uaul, sco sch'el temess ch'in latsch susuri danovamein tras l'aria e reteness siu retuorn a casa. Sur crappa e bots, sur cuschas e dutgs tut alla cuorta ed a sparuns festgina il feagl perdui engiuviars e sias levzas scutinan e siu cor giubilescha: Mumma, Reta, Rezia, jeu vegnel.»

Giusum la preit crap sepusa la giuvna Reta encunter il best de mumma Mengia e larmas dolorusas roclan sur la fatscha giuvenila. Ils egls trests della mumma miran ensiviars reproschond als jasters d'haver priu dad ella siu feagl.

«Reta, schigenta las larmas. Mira si leu, el vegn. El ei aunc nos.»

Gudegn targlina de s'approximar; ses egls cotschni paran de dumandar: Astgel jeu returnar?

Il det crutsch della femna passada muossa envi viers il casti sin l'autra spunda della val: «Vi leu ha Teias surdau si' olma al divin derschader. El ha pagau siu malfatg.»

Gudegn capescha e sa sez filar vinavon la sentenza de sia mumma. Era el ei sefatgs culpents d'in malfatg, schebi ei era aunc mo in patratg. Satisfar fuss era si' obligaziun.

Il davos larmin tarlich' aunc els egls de Reta mirond ella sin Gudegn, e pigliond quel per il maun meina ella el tier la mumma e mira e mira aschi supplicond sin quella. Mengia sestorscha e pren digl ur della senda duas pintgas flurettas permavaunas e porscha quellas cun in migeivel e buntadeivel surrir als giu-vens. Tut beada ferma Reta la sia vid la geppa de Gudegn e

pren encunter quella de lez sco engraziament. Mettend sia bratscha sur schuiala allas duas compognas — la mumma dretg, Reta seniester — empeila il giuven ellas encunter casa.

«Jeu sun il feagl perduu. Ti mumma eis mia mumma romon-tscha; ti Reta eis la Rezia. Vus veis perdunau a mi. Il cauvitg de Ruanas retuorna oz a casa pli ventireivels che zacu e pli rehs che zacu: El posseda l' amur e la carezia per la patria ed omis-duas secunvegnan sco soras.»